

Dr.

Batuhan İsmail KIRAN

Tarih Doktoru

bikiran@anadolu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1969-8835>

Eser Geçmişi / Article Past: 25 Haz 2018 / 25 Tem 2018

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.436309>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Grup, Kimlik ve Aidiyet Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları

Examine About Group, Indentity and Belonging: The Ich Oghlans in Ottoman Palace

Öz

Padişahın hizmetli kadrosunu oluşturan iç oğlanları, erken dönemden itibaren saray hayatının ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Oda ve nefer yapılarıyla dikkati çeken bu kişiler ortak bir geçmiş ve bu geçmişin getirdiği aidiyetle birbirlerine bağlıydılar. Re'sen ya da farklı sebeplerle zümreye dâhil olan her oğlan bireysel kimliğinden ziyade kolektif bir kimliğe sahip olmuştur. Ortak bir bilinç, geçmiş, uzun süreli saray yaşamı ve ilkelerle şekillenen bu birliktelik, beraberinde zümreye aidiyeti güçlendirmiştir. Öyle ki tarihe düştükleri notlarda yoldaş ve kardeş kavramlarını kullanarak aralarındaki bağları dışa vurmuşlardır. Saray dışında da zümre bağlarını koruyan, diğer tüm grupları öteki nispetinde gören oğlanlar için taşıdıkları kimlik, her şeyden önce gelmektedir. İç oğlanlarının aralarındaki ve ötekilerle ilişkilerini irdelemek amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, çağdaş kaynaklar arasına serpiştirilmiş birtakım veriler kullanılmıştır. Bu verilerin yardımıyla iç oğlanları arasında beliren zümre bilinci ve aidiyet hissi açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İç oğlanı, Zümre, Kimlik, Aidiyet.

ABSTRACT

The ich oghlans who made up the service staff of the Sultan became an integral part of the palace life from the earliest days. These people, who stood out with their room and private structures were connected to each other with the common past and the belonging of this past. Every oghlan including ex officio or any other reason has a collective identity rather than his individual identity. This union shaped by a common consciousness past, long-time palace life and interests,

ATIF: KIRAN Batuhan İsmail, "Grup, Kimlik ve Aidiyet Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları" *Tarih ve Gelecek*, 4/2 (2018), s. (27-38)

CITE: KIRAN Batuhan İsmail, "Examine About Group, Indentity and Belonging: The Ich Oghlans in Ottoman Palace" *History and Future*, 4/2 (2018), pp. (27-38)

herewith, has strengthened the belonging of the group. They expressed the relation between them in the notes they had maden an entry by using comrade and sibling concepts. The identity they carry for the boys, who protect their group relations outside the palace despise all the other groups, come first. In this study, which was taken in order to examine the relations between the ich oghlans and the others, were used a number of data interspersed among contemporary sources. With the help of these datas, it will be tried to bring into the open the consciousness of group and the sense of belonging among the oghlans.

Keywords: Ich oghlan, Group, Identity, Belonging.

Giriş

1572 yılının Nisan ayında Has odalı Derviş, işlediği bir suç yüzünden yakası yırtılıp saraydan kovulmak yerine¹ idam edilmiş ve cesedi boğazın soğuk sularına atılmıştır. Eşine nadir rastlanan bu olay, kaynaklarda iç oğlanlarına yapılan harcamaları ihtiva eden eski bir defterde karşımıza çıkar. Ancak çalışmanın sınırlıkları dâhilinde dikkati çeken durum oğlanın öldürülmesinden ziyade maktulün Hazineli bir yazıcı tarafından *merhum* ve *mazlum* sıfatıyla anılmış olmasıdır.² İlk aşamada pek dikkati çekmeyen bu ifade, yani mazlum sıfatı idam edilmiş bir oğlan için neden kullanılmıştı? Bu vakaya daha genel hatlarıyla yaklaşacak olursak iç oğlanlarının aralarında hizmet süreleri boyunca ne gibi bir bağ vardı? Bu bağ rekabetle mi yoksa bir kader ortaklığıyla mı oluşuyordu? Oğlanların birbirlerine bakış açıları nasıldı? Bireysel farklı kimliklerin zümre hayatında tebarüz etmesi mümkün müydü? Bir odalaşma yahut etnik esasta bir gruplaşma söz konusu muydu? Bu ve buna benzer sorulara aranılan cevaplar, iç oğlanlarının farklı bir bakış açısıyla incelenmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Çünkü daha önce zümre ile ilgili yapılan çalışmaların Enderûn zemininde sınırlı kalması, pedagojik yahut teşkilatın yapısını ortaya çıkarmak amacıyla kaleme alınmış olması bu noktaların göz ardı edilmesine neden olmuştur.³ Ancak konunun zümre boyutuyla farklı bir açıdan ele alınması görünenin ardında saklı olan bir iç oğlanı imajının fark edilmesini sağlayacaktır. Böylelikle, zümre üyelerinin bilincinde uzun yıllar var olmuş birlikteliğin ve güçlü aidiyet duygusunun izlerinin de sürülebileceği düşünülmektedir.

- 1 Aidiyetin kaybı ve grup nimetlerinden mahrumiyeti simgeleyen bu eylem, zümreden ayrılanlara gösterilen aşağılayıcı bir tepkidir. Robert Withers, **Büyük Efendi'nin Sarayı**, Çev: Cahit Kayra, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 76; ; Albertus Bobovius, **Saray-ı Enderûn -Topkapı Sarayı'nda Yaşam-**, Çev: **Türkis Noyan**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 46.
- 2 “*Sene 979. Def'a mâh-ı Zilhicce'nin ibtidâsında merhûm ve mazlûm Oda oğlanı Derviş deryaya atılmak emr olunub metrukâtı...*” Bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSM.A.], Defter kataloğu [d.], numara [nr.] 1059, varak [vr.] 45^a.
- 3 Ülker Akkutay, **Enderûn Mektebi**, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1984; Tahir Güngör, **Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007; **Muhammet Keskin**, **Enderun Saray Okulunda Has Oda Teşkilatının Önemi, Uygulanan Eğitim Yönetimi ve Stratejileri**, **Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009**; **Batuhan İsmail Kıran**, **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğançı Koğuşu**, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014**; **Erol Kömür**, **Osmanlı Devleti Enderun Mektebinde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri**, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010**; **Murat Oğuz**, **Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi**, **Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008**.

İç oğlanları uzun yıllar padişahın patronaj halkasının ilk dairesinde bulunarak çağının tüm fırsatlarından yararlanmışlardır. Padişah adına iletişim kanalları kuran, saray içi ve dışı işlerini yürüten ve ihtiyaçlarını karşılayan bu kişiler, farklı oda yapıları ve çeşitli özelliklere sahip neferleriyle dikkati çekmektedirler.⁴ Ancak bu karmaşıklık ve çeşitlilik oğlanların alt gruplarda ayrışmasına ya da grup içi ötekileşmelere hiçbir dönem izin vermemiştir. Esasında, ortak bir gaye ve çıkar duygusuyla hareket eden iç oğlanları kolektif bir bilinç etrafında organize olarak hareket etmişlerdi. Örgütlendikleri odalarda bir alt gruplaşmanın ya da daha farklı bir ifadeyle odalaşma eğiliminin görülmemiş olmasının nedeni de bahsi geçen bu kolektif bilinç duygusudur. Odaların nefer kimliği noktasındaki esneklik ve diğer odadakilerle kolayca bütünleşebilme imkânı kolektif kimliğin korunmasını sağlamıştır. Her ne kadar IV. Mehmed döneminde Seferli Odası'nda hizmet eden Mehmed Halife, diğer odalardan birtakım özelliklerle üstün olduklarını iddia ediyor olsa da bu durum bir ayırma amacıyla değil odalar arasındaki tatlı bir rekabetin varlığıyla açıklanabilir.⁵

Aralarındaki ilişkilerde katı ilkelere dayalı olmayan oğlanlar, “biz” duygusunu sahiplenerek müşterek bir duygu yoğunluğu yaşamışlardır. Zümrenin sağladığı nimetlerden ve ortak geçmişten kopmamak adına grup yararına hareket eden bu kişiler için biz duygusu her şeyden önce gelmektedir. Çünkü zümrenin kazanımları ve sunulan fırsatlar ilerleyen zamanlarda tüm oğlanların kullanımına yansımaya başlayacaktır. Elde ettikleri her kazanım grubun itibar, nüfuz ve cazibesini arttırmasına ve buna bağlı olarak dışarıdan gruba katılım isteğinin gündeme gelmesine neden olacaktır.⁶ Bunun neticesinde artan imkânlar ve kazanımlar grup üyelerinin öz güvenlerinin yükselmesine ve daha güçlü bir aidiyetin ortaya çıkmasına hizmet edecektir.⁷

İç oğlanlarının uzun bir zaman sarayda birlikte yaşamaları ve bu süreçte kurmuş oldukları yakın ilişkiler zümre bilincinin canlı kalmasına ve saray dışında da sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Birbirlerine olan bağlılıklarının başat nedenlerinden olan bu süreklilik, aidiyetlerini besleyen temel etmenlerden biridir. İç oğlanı kimliğinin inşası sürecinde kolektif bir bilinç ruhu ile oluşan bu aidiyet, ortak duygu, inanç, uzun süreli ortak yaşam ve değerler ile tamamıyla bağlantılıdır.⁸

Aslında birey; kimliğinin sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik görünümünü taşıyan toplumsal bir varlıktır. Toplumdan bağımsız düşünülemez olan birey, bir gruba isteği ile ya da isteği dışında dâhil olabilmektedir. Bu süreçte grup, tüm üyelerinin taşıdığı farklılığa rağmen ortak bir amaçla hareket etme kabiliyeti kazanacaktır. Edinilen kazanımlar grup için ortak geçmiş, kural ve ilkelerle kolektif bir bilincin oluşumunda etkili olacağından uzun yıllar yaşayacak olan bir aidiyeti de beraberinde getirecektir.⁹

Bu çalışmada müşterek bir gaye ve bilinçle hareket eden iç oğlanlarının aralarındaki duygu-

- 4 Batuhan İsmail Kıran, **Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2018, s. 116.
- 5 Mehmed Halife, **Tarih-i Gilmanî**, Haz: E. Oral, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 119-120.
- 6 Batuhan İsmail Kıran, 2018, **agt**, s. 25-26.
- 7 Duygu Alptekin, **Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011, s. 49.
- 8 Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşagında Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir 1994, s. 71.
- 9 Duygu Alptekin, **agt**, s. 21.

sal bağın tarihsel veriler ışığında çıkarımı amaçlanmıştır. Sarayın merak uyandıran bireyleri olan bu kişiler, uzun yıllar *yoldaşlık* ve *kardeşlik* söylemleriyle bir bağ kurmuşlardır. Kurdukları bağın sürekliliği ve bu sürekliliğin getirisi olan aidiyetin uzun yıllar bireysel yaşamlarında ön plana çıkarılmış olması zümrenin her dönem ilgiyi çekmesine neden olacaktır. Bu ortak bilinç duygusunun tespiti için kaleme alınan çalışma üç alt başlıkta incelenmiştir.

İç Oğlanlığının Teşkilat Yapısı Hakkında

H. W. Lowry'nin ifadesiyle genişleyen ve faydalı her şeyi içine çeken Osmanlı siyasî yapısı, merkezde ve taşrada görevlendireceği idarecilere ihtiyaç duymaktaydı. İlk aşamada fatihler arasından ve fethedilen bölgenin önceki yöneticilerinin görevlendirilmesiyle bu ihtiyaç karşılanmış olmasına rağmen ilerleyen süreçte toprak kazanımlarının sürekli hâle gelmesi daha fazla sayıda idarecinin görevlendirilmesini gerekli kılıyordu.¹⁰ Bu kapsamda genişleyen idarî yapının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla padişaha sadık ve güvenilir bireylerin yetiştirilmesine öncelik verilmiş ve böylelikle iç oğlanları sarayda istihdam edilmiştir.¹¹

Literatürde iç oğlanlarının sarayda görev almaya başladıkları dönem yaygın olarak Yıldırım Bayezid'in hükümrânlığı zamanı gösterilir. Bir kısım araştırmacı, gazi çevrelerin iç oğlanlarına karşı ağır söylemlerini kullanarak teşkilatın ihdasını bu döneme indirir.¹² Ancak *Anonim Tevârih*'ten öğrendiğimiz kadarıyla gazi çevreler tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanan ve dirliklerin paylaşılması noktasında rakip olarak görülen iç oğlanları kanaatimizce bu dönemden önce sarayda teşkilatlanmış olmalıdır.¹³ Zira bir iç oğlanı sarayda uzun bir dönem bulunarak kültürlenmeli, padişahın etrafındaki devlet işleyişini görerek model almalı ve yine padişah adına saray içi ve dışı ilişki ağları oluşturarak yönetebilmeliydi. Bu ise uzun bir dönemi kapsamaktadır. Uzun hizmet süresi göz önüne alınırsa gazi çevreler için tehdit hâline gelerek eleştirilen iç oğlanlarının daha erken bir dönemde ihdas edilmiş olması fikri daha makul bir varsayım olacaktır. Nitekim Enderûn kökenli son dönem bazı tarih yazarlarının iç oğlanlığının ihdasını Daire-i Hümâyûn'un oluşturulması ile birlikte I. Murad dönemine kadar götürüyor olmaları zümrenin ihdasının daha erken bir zamana tarihlendirilmesi fikrimize katkıda bulunmaktadır.¹⁴

Osmanlı sarayının Enderûn kısmında görev alan iç oğlanları ak ağalar ve zülüflü baltacılar

-
- 10 Heath W. Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, Çev: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 96-97, 105; Halil İnalcık, **Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302- 1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 27-28.
- 11 **Mehmet İpşirli, "Enderun", DİA, C. 11, TDV, İstanbul 1995, s.185-186; Batuhan İsmail Kıran, 2018, agt, s. 1.**
- 12 Anonim, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, Haz: F. Giese, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, ş. 34; Ahmet **Şimşirgil, "İç Oğlanı", DİA, C. 21, TDV, İstanbul 2000, s. 449; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, TTK, Ankara 2014, s. 289.**
- 13 Batuhan İsmail Kıran, 2018, agt, s. 16, 28.
- 14 Enderunlu Abdülatif, **Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderun-ı Hümâyûn]**, Haz: Ahmet Köç, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 5; **Tayyâr-zâde Atâ, Osmanlı Saray Tarihi -Tarih-i Enderûn-**, Haz: **Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 111.**

ile birlikte padişaha hizmet ederlerdi. Bu üç farklı zümre arasında II. Mustafa dönemine kadar en etkili olan grup ak ağalar olmuştur. Enderûn sahasının nizamından ve oğlanların kültürlenmelerinden sorumlu ak ağalar, aynı zamanda has odabaşılık, hazinedarbaşılık ve kilercibaşılık gibi önemli mevkileri kontrol etmişlerdir. Geniş görev sahası ve idari nüfuz ile hareket eden bu kişiler, II. Mustafa dönemiyle birlikte idari yetkilerini iç oğlanlarına devretmek zorunda kalmışlardır. Bir başka ifadeyle II. Mustafa dönemiyle birlikte ak ağaların idari yetkilerini itibar, beceri ve vizyonist kişilikleriyle ön plana çıkan ve Enderûn'da çoğunluğu oluşturan iç oğlanları devralmıştır.¹⁵

Ak ağalar ve iç oğlanlarının dışında Enderûn'da bulunan bir diğer zümre ise zülüflü baltacılarıdır. Sarayın ağır iş gücünün karşılanması amacıyla görev alan baltacılar, ihtiyaç dâhilinde iç oğlanlarının odalarında istihdam edilirdi. Sarayın hem Enderûn hem de Birûn kısmında görev almalarıyla dikkati çeken bu zümre, padişahın bahşişlerinin dağıtılması, gelen hediyelerin teslim alınması ve hazinedeki sandıkların taşınması gibi çeşitli görevleri ifa etmişlerdir. Ancak zülüflü baltacılar, diğer zümre üyeleriyle kıyaslandığında itibar açısından geri planda kalmışlardır. Ak ağaların idari gücü, iç oğlanlarının padişah katındaki itibarları ile parlak istikbal avantajları zülüflü baltacıların saray içerisinde pek dikkate alınmamasına neden olmuştur.

Erken dönemlerden itibaren sarayda istihdam edilen iç oğlanları, II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethinin ardından yaptırdığı Yeni Saray'a nakledilmiştir. Bu sarayda lağvedileceği zamana kadar hizmet eden iç oğlanları, çağına göre gelişmiş bir kurumsal yapıya sahip olmuşlardır. Her yeni padişah ile yeni gediklerin ve odaların ihdas edilmesi teşkilatın genişlemesine ve görev noktasında ayrışmasına katkıda bulunmuştur.¹⁶ Zamanla ayrışan kadroların içerisinde profesyonelleşerek modern çağın mabeyn teşkilatını vücuda getirecek kadrolar da yetiştirilmiştir. Ancak teşkilat, mabeyn teşkilatına evrilmeden önce klasik bir yapıyla uzun bir dönem hizmet etmiştir.¹⁷

İç oğlanları yalnızca bugün Topkapı Sarayı olarak bilinen Yeni Saray'da bulunmuyordu. Aynı zamanda Edirne'de Eski Saray'da ve İstanbul'da Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi Saraylarında da istihdam edilmekle birlikte Türk ve İslam kültürü esasındaki belirli bir hazırbulmuşluk düzeyiyle Yeni Saray'a nakledilirlerdi. Yetenek, bilgi ve hizmet süresi (emektarlık) esas alınarak Yeni Saray'da farklı odalara yerleştirilen bu kişiler, uzun bir zaman padişaha hizmet etmekle görevlendirilirdi. Her biri farklı görev ve sorumluluğa sahip olan bu odalar ise hiyerarşik bir sıralamayla Büyük ve Küçük odalar, Doğancı Odası, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'dan oluşmaktadır.¹⁸

Büyük ve Küçük odaların oğlanları bahsi geçen diğer odalılardan ayrılmaktadır. Giydikleri elbiselerden dolayı *dolamalı* veya *çuhalı* olarak adlandırılan bu kişilerin tek sorumluluğu kişisel ve fiziksel gelişimlerini gerçekleştirmektir. Eğitimlerinin başarısı ve süresi ile orantılı olarak üst

15 Tayyâr-zâde Atâ, *age*, s. 261-262.

16 Batuhan İsmail Kıran, 2018, *agt*, s. 26-32.

17 **Carter V. Findley, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babîli, 1789-1922, Çev: E. Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 74, 262.**

18 Mehmed Halife, *agt*, s. 112-113; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, **Vâkı'ât-ı Rûz-merre. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Revan Nüshası, nr. 1123, vr. 252^a-253^b.**

odalara alınan bu oğlanlar artık padişaha hizmet etmeye başlardı. Üst odalardaki hizmetleri süresince kaftan giydiklerinden dolayı artık *kaftanlı* olarak anılan bu oğlanlar, beş farklı odada hizmet etmişlerdir.¹⁹

Bu odalar arasında silsile itibarıyla en altta bulunan Doğanlı Odası, padişahın avcı kuşlarının bakımı ve ehlileştirilmesinin yanında, padişah ava çıktığı zaman onunla birlikte avlanan, hediye edilen canlı ve cansız hayvanları teslim alarak bahşişler dağıtan²⁰ oğlanların bulunduğu bir odaydı. Diğer odaların aksine kendine özgü bir hiyerarşik yapıya ve homojen bir oğlan topluluğuna sahip olan bu odadan sonra ise padişahın çamaşırlarının yıkanması ve sefer sırasında ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla görev alan oğlanların bulunduğu Seferli Odası gelirdi. Silsile itibarıyla üçüncü sırada bulunan Kiler Odası ise padişahın yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılayan, değerli yemek takımlarını ve eşyalarını muhafaza eden oğlanların istihdam edildiği bir odaydı. Hazine Odası ise İç Hazine'den sorumlu olan ve gelir-gider kayıtlarını tutan Hazine oğlanların görev aldığı bir yerdi.

Bu odalardan başka şahsen padişaha hizmet eden oğlanların bulunduğu bir de Has Oda vardı. Padişahın en yakın hizmetli kadrosu olan Has odalılar sürekli padişahın yanında bulunarak görev alırlardı. Padişahın saray içi ve dışı işlerini yürüten, harcamalarını yapan, bahşişlerini dağıtan, hususî eşyalarını muhafaza eden bu kişiler yalnızca iç oğlanı zümresinin değil Enderûn sahasının da en itibarlı kişileriydiler. Kutsal emanetlerin muhafazasından ve belirli ritüellerin icrasında da sorumlu olan Has Odalılar dinamik ve değişken bir görev yapısına sahip olmuşlardır.²¹

Kimlik Oluşumu ve Kolektif Bilinç

İnsan kaynağını karşılama noktasında esnek ve pragmatik davranan Osmanlı yönetimi, erken dönemlerden itibaren pençik, devşirme, gönüllü ve rehin gruplar arasından, devlet adamlarının terekelerinden yahut saraylı kişilerin yakınlarından oğlan ihtiyacını karşılamıştır.²² Ancak bu kişilerden başka padişahın huzurunda Müslümanlığı benimseyerek veya bir sanatta ustalığı sebebiyle iç oğlanı zümresine alınan kişiler de bulunmaktadır. Örneğin, III. Murad döneminde düşmanlarından kaçarak İstanbul'a gelen Dubrovnik beyinin oğlu, Eski Saray'da padişahın huzurunda Müslümanlığı benimsemiş ve akabinde kendisi Hazine Odası'na alınmıştır. Aynı dönemde bir Boğdan asilzadesi de benzer sebeple iç oğlanı zümresine dâhil edilmiştir.²³ Sanatındaki yeteneği sebebiyle dâhil olan kişilere örnek verilecek olursa bir zurnazenden bahsetmek yerinde olacaktır. III. Murad döneminde iç oğlanlarına zurna eğitimi vermek amacıyla saraya getirilen bu kişi, Hazine Odası'na alınarak oğlan zümresine katılmıştır.²⁴

II. Mustafa dönemine kadar iç oğlanı zümresine alınacak bu gençlerin tespiti ve kaydı

19 Mehmed Halife, *agt*, s. 113; Albertus Bobovius, *age*, s. 20.

20 TSMA. d. nr. 34, vr. 182^b, 229^a.

21 Mehmed Halife, *agt*, s. 112-113; Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, *age*, vr. 252^a-253^b; Jean Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 27-28, 73; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *age*, s. 297-321; Batuhan İsmail Kıran, 2018, *agt*, s. 35-65.

22 TSMA. Evrak kataloğu [E.] nr. 754/75; Batuhan İsmail Kıran, 2018, *agt*, s. 16-26.

23 TSMA. d. nr. 1059, vr. 50^a; TSMA. d. nr. 34, vr. 92^b. Ayrıca bakınız Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme [Osmanlı Târîhi (1648-1682)] -Tahlil ve Metin Tenkidi-*, Haz: Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008, s. 261.

24 TSMA. d. nr. 1059, vr. 48^b.

Babüssaade ağasının amirliğindeki ak ağalar tarafından yürütülürdü. Saraya alınacak olan oğlanları padişaha bir arzla takdim eden ağa, padişahın bilgisi ve onayı dâhilinde bu gençleri iç oğlanı zümresine yerleştirirdi. Bireysel kimliğinin ötesinde kolektif bir kimlik taşıyacak olan iç oğlanları için de artık saray yaşamı başlamış olurdu.²⁵ Gruplar arası ilişkiler veya zıtlıklar bağlamında var olan iç oğlanı kimliği, ortak bir duygu ve paylaşılmış bir amaç ile bu süreçte değer kazanacaktır.

Bireysel kimliklerini koruyarak veya daha doğru bir ifadeyle geçmişine tamamen yabancılaşmayarak kişiliğini geliştirme fırsatı edinen iç oğlanı, bir grup bilinci kazanmaktadır.²⁶ Saray içerisinde geçirdiği zamanın ve kurduğu yakın ilişkilerin sayesinde ortak bir gaye ile hareket etme becerisi edinen oğlanlar için artık zümre bilinci zihinlere iyice yerleşmektedir. Kendileri için bir ayrıcalık olarak gördükleri kimliklerini her fırsatta kullanan, saray dışındaki yaşamları sürecinde sahip oldukları kolektif bilinci sürdüren ve diğer kişileri “onlar/ötekiler” olarak gören oğlanlar için bu kimlik, yaşamları boyunca vazgeçilmez olacaktır.

Esasında, Enderûn’da mevcut iki üst kimlik vardı. Bunlar sırasıyla *saraylı* ve *Enderûnlu* kimlikleridir. Padişahın iç halkını oluşturan ak ağalar, iç oğlanları ve baltacılar zümre boyutuyla birbirlerinden ayrılıyor olsalar da üst noktada birer saraylı ve Enderûnlu olarak görülürdü. Ancak saray içerisindeki artan nüfuzuyla kontrolü ele geçiren iç oğlanlarının bu kimlikleri paylaşmak gibi bir düşünceleri olmamıştır. Son dönem Enderûnlulardan İsmail Hakkı Baykal’ın monografisine yazdıkları bu fikri doğrular niteliktedir:

“Bilindiği üzere Osmanlı sarayında bir hayli teşkilât mevcut idi. Bunlar arasında (Enderun mektebi teşkilâtı)nın bir hususiyeti vardır. Çünkü Enderunlulara aynı zamanda Saraylı denildiği halde bu teşkilâtın dışında bulunan herhangi bir Saray mensubuna Enderunlu denilemezdi.

Hatta başlangıçta Enderunluların korunması işi kendilerine verilmiş olan Ak ağalar dahi Enderunlu değildir.”²⁷

Çorlulu Ali Ağa’nın silahdarlığı ile birlikte Enderûn sahasının kontrolünü ak ağalardan devralmış olan iç oğlanları, lağvedilecekleri zamana kadar Enderûn’un tek yetkilisi olarak kendilerini görmüşlerdir. Baykal’ın ifadesinin aksine her bir ak ağa ve zülüflü baltacı da birer Enderûnluydu. Ancak bu kişiler Enderûnlu olsalar da padişahın etrafında hizmet edip idari gücü ellerinde bulunduran iç oğlanları ile aynı sınıftan görülmemişlerdir. Zümre farklılığının bilincinde olan bu grupların üst kimlik boyutunda çatışmalarının temel nedeni ise ötekilere prestij kazandırmama düşüncesinden ortaya çıkmaktadır.

Zümre bilincini hayatları boyunca taşıyacak olan iç oğlanları saraya alındıkları vakit önce

25 BOA. Hatt-ı Hümayûn [HAT.] nr. 1654/24; BOA. HAT. nr. 1654/23; BOA. HAT. nr. 1654/26; TSMA. E. nr. 450/32; TSMA. E. nr. 304/74.

26 Aslında bu noktada açıklanması gereken bir durum vardır: İç oğlanları saraya alındıkları süreçte ailelerinden tamamen kopararak geçmişlerine yabancı kılınmıyorlardı. Tam tersine her oğlan geçmişini bilmekte ve uygun zamanlarda iletişim kurabilmekteydi. Ailelerinin saraya gelmesi yahut bir sefer sırasında doğduğu topraklardan geçerken aile üyeleri ile görüşmesi iç oğlanı için olağan bir durumdu. Bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 203^b; Gelibolulu Mustafa ‘Âli, **Mevâ’idü’n-Nefâis fî Kavâ’idi’l-Mecâlis**, Haz: Mehmet Şeker, TTK, Ankara 1997, s. 275.

27 İsmail Hakkı Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953, s. 5.

pars denilen bir sürece tabi tutulurlardı. Bir bakıma zümreye kabul töreni olarak yorumlayabileceğimiz bu olaydan *Vâkı'ât-ı Rûz-merre* yazarı Küçük odalı Abdullah b. İbrahim Üsküdarî sayesinde haberdar olmaktadır. Saraydaki yaşamı boyunca tanık olduğu bu olayı müellif şu şekilde aktarmaktadır:

“Pârs bâ-i acemî'nin fethi ve meddi ile ve elif ve râ ve sin'in sükûnı ile lisân-ı gulâmân-ı Enderûn-ı Hümâyûn'da iki ma'nâya gelür. Biri seng-i mermer ile mefrûş mahallerin mermerleri üzerine âb-ı limon döküp ve nevbetçilere sünger ile sildirüp tathîr itdürmeğe “pârs” ta'bir iderler. Ve biri dahi bir şahs ki, taşradan Büyük Oda'ya veyâhûd Küçük Oda'ya çırâğ ola, kapu ağası ma'rifetiyle akağaların biri ol şahsı getirüp “yeni çırakdır” deyüp odabaşıya teslim ider. Çün ki ol şahs gulâmâna ilhak olur, taşraki kıyâfet libâsın tebdîl itmeyüp ol şahsa bir mahall ta'yîn iderler ki, dizi üzere ol mahallde üç gün kâ'id olur. Ve ana gulâmândan birisi su'âl ve cevâb itmez. Üç gün sükût üzere kalup ancak salât için vuzû' mahalline varup ba'de'l-vuzû edâ-yı salâtdan sonra yine ol mahalle gelür. Ve ta'âm vaktinde bir mîkdâr ta'âm virirler. Çün ki, eyyâm-ı selâse itmâm bula, odabaşı huzûrına ihzâr olunup odabaşı su'âl ider ki: “Bu sarâya kangı kapudan girdin?” Eđer: “Büyük kapudan girdim” dir ise: “Niçün küçük kapudan girmedin?” dir. Ve eğer: “Küçük kapudan girdim” dir ise: “Niçün büyük kapudan girmedin?” deyü su'âl ve cevâbdan sonra: “Senin aklın yok girdüğün kapuyı bilmiyorsun” deyüp meydân ider. Ve seksen aded ta'zîrden sonra: “Girdüğün erkân kapusudur, unutma” deyüp taşraki libâsın tebdîl ve libâs-ı gulâmân ile âriyeten ilbâs idüp pârsdan çıkarırlar. İşbu tahrîr olunan ahvâle gulâmân-ı Enderûn lisânınca “pârs” dirler.²⁸

Zümreye kabul töreni olarak gördüğümüz bu süreç hangi cevap verilirse verilsin sonunda dayak ile sonuçlanacaktır. Şaka ile karışık bir uyarı niteliği taşıyan bu hareketle esasında oğlana bir bilinç dayatılmaktadır. Erkân kapısına yani padişah kapısına alındığını kavraması istenen oğlan için bu ilk adım saraydaki uzun yaşamında unutamayacağı bir tecrübe olarak hafızasına kazınacaktır.

Bu süreçte diğer oğlanlarla aynı odada kalan, yemeğini paylaşan, şenliklerde hep birlikte eğlenen²⁹ ve her türlü cefayı birlikte çeken oğlanlar için hangi millete yahut sosyal tabakaya mensup olduklarının önemi yoktur. Nitekim kaynaklarda herhangi bir beyzadenin, Bosnalı veya Arnavut bir gencin gruplaşarak hareket ettiklerini savunabileceğimiz herhangi bir örnek mevcut değildir. Çünkü ortak bir gaye ve kazanım ile hareket eden oğlanlar için zümre içerisindeki en önemli ruh artık zümre kardeşliği ve yoldaşlık olacaktır. Bu kavramlar ışığında diğer zümrelere karşı ön yargılarını geliştiren iç oğlanları için artık diğer tüm gruplar ötekiler olacaktır. Zira kolektif kimliğin oluşumunda daima onlara karşı bizin yaratılması gerekmektedir.³⁰ Ve zümre üyeleri arasında bu *biz* fikri kolektif bir bilincin ve aidiyet duygusunun oluşumunu mümkün kılacaktır.

Aidiyet Duygusu

Aidiyet, insan ilişkilerini anlamayı amaçlayan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bir ek-

28 Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, *age*, vr. 257^b-258^a; Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. 1, Haz: Muzaffer Doğan, TÜBA, Ankara 2017, s. 345-346.

29 Bu eğlenceler için bkz. TSMA. d. nr. 34, vr. 111^a, 113^a, 114^a, 175^b; TSMA. d. nr. 2013, vr. 30^b; Batuhan İsmail Kıran, 2018, *agt*, s. 109-110.

30 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir 2007, s. 165.

lemlenme ve çıkarılma süreci olan aidiyet, ait olunan şeye ilişkin bir bütünleşme çabasıdır.³¹ İç oğlanları tarafından yoldaşlık ve kardeşlik terimleriyle özümşenen bu aidiyet duygusu, erken dönemlerden itibaren kaynaklarda takip edilebilmektedir.

Yoldaş terimi, XVI. yüzyıl ikinci yarısından itibaren kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. II. Selim döneminden I. Ahmed dönemine kadar yapılan harcamaları ihtiva eden bir filori defterinde ilk defa karşılaştığımız bu terim, iç oğlanları arasında uzun yıllar geçerli olacak bir birlikteliğin söylem boyutudur.³² XVII. yüzyıl boyunca kullanımını devam eden bu ifadenin bir kaftan akçası kaydında³³ ve iç oğlanlarının okudukları kitapların ön sayfalarında karşımıza çıkıyor olması kayda değerdir. Zira ifadenin kullanımını oğlanların aidiyetlerinin söylemsel boyutta hangi kavramlarla dış vurulduğunu tespit etmemizi sağlamaktadır. Kendilerinden sonra gelecek oğlanlara seslenen ve kuşaklar arasındaki birliktelik duygusunun korunacağına inanan iç oğlanlarının kurdukları bu cümleler, genellikle gelecek kuşaklardan dua istemek, önemli bir tarihsel olay için bilgilendirmede bulunmak yahut taşraya çıkarılan kişileri aktarmak amacıyla kullanılmıştır.

Ancak bu notlar arasında en dikkat çekenini bizzat olayın gelişimi sürecinde tanık olduğunu anladığımız bir iç oğlanının IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi sırasında yazdıklarıdır:

“Bizden sonra gelen yoldaşlar malumunuz olsun ki,

1099 senesinin mâh-ı Muharrem'in ikinci günü ikinci saatde Sultan Mehmed Han'ı tahtından indirüb Sultan Süleyman hazretleri taht-ı sultaniye cülûs itmîşdir.”³⁴

IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi esnasında saraydaki şahitlerden biri olduğunu kavradığımız bu oğlanın yazdıkları tarafımızca yoldaş ifadesinin tespit edilebildiği en geç veriyi içermektedir. Bir asırdan fazla bir zaman sonra dahi bu kavramın kullanılıyor olması oğlanlar arasındaki kolektif bağların sürekliliğini ispatlar niteliktedir.

Aralarındaki bağın ve kolektif bilincin gelecek kuşaklarca yaşatılacağına inanan iç oğlanlarının yoldaş teriminin yanı sıra kardeş terimini de kullandıkları göze çarpar. Kolektif bir kardeşlik veya daha açık bir ifadeyle zümre kardeşliği olarak anlayabileceğimiz bu söylem, odalardaki okunan kitapların ilk sayfalarında karşımıza çıkmaktadır. Kitabı bağışlayan ya da tamirini yaptıran kişi için dua istemek amacıyla yazılan bu notlarda kardeş terimi, aynı yoldaş terimi gibi benzer amaçla kullanılmıştır.³⁵

Uzun bir süre sarayda birlikte yaşamaları ve bu süreçte kurmuş oldukları yakın ilişkilerin dışavurumu olan bu ifadelerle grup bilincini pekiştiren oğlanlar, saray dışında da yoldaşlıklarını sür-

31 Duygu Alptekin, *agt*, s. 20.

32 TSMA. d. nr. 34, vr. 25^a.

33 TSMA. d. nr. 10457/70, vr. 2^a.

34 **Fetih Suresi**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 511, vr. 1^a.

35 **Kur'an-ı Kerim**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 315, vr. 1^a; Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyi'-nâme-i Abdi Paşa**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 915, vr. 1^a; **Hüküm-nâme Mecmuası**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 888, vr. 21^a; Ömer b. el-Herevi Necmeddin, **El-Hârûniyye**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 1094, vr. 1^a.

dürmüşlerdir. Birbirlerine olan bağlılıklarının belirleyicisi olan ortak yaşanmışlık, aidiyetlerinin de belirleyicisidir. İç oğlanı kimliğinin inşası sürecinde kolektif bir bilinç ruhu ile oluşan bu aidiyet, yoldaşlık ve kardeşlik terimleriyle kavramsallaştırılarak hayat boyu kişiliklerinde taşınmıştır.

Padişahın en yakın halkasında görev almalarının getirdiği avantajla ayrıcalıklı kimliklerini uzun yıllar taşımak isteyen iç oğlanları, saraydan ayrıldıktan sonra aidiyetlerini koruyarak ortak bir geçmişe sahip olmadıkları diğer herkesi veya grubu öteki olarak görmüşlerdir. Gelibolulu Mustafa ‘Âlî’nin şiddetle eleştirdiği durumlardan birisi olan bu tavırları müellif tarafından “gûyâ ki nâ-cinsleri içerüden çıkma bir necis ü bokdur” cümlesiyle aktarılmıştır.³⁶

Esasında oğlanların büyük bir kısmı III. Ahmed dönemine kadar sipahi bölüklerine dağıtılıyordu.³⁷ Saraydan sipahi olarak ayrılan iç oğlanlarının kolektif bir sipahi kimliği taşımaktan ziyade ortak geçmişlerine bağlılıklarının devam etmesi ait olma hissinin derecesiyle açıklanabilir. Zümrelerinden olmayanları *onlar* olarak algılayan bu kişiler için aidiyet her şeyden önce geliyordu. Nitekim I. Ahmed döneminde ocaklarında huzursuzluk çıkarmaya çalışan sipahilerin bir kısmıyla iç oğlanlığından gelme sipahilerin kendilerini bir görmemelerinin nedeni de bu algıdan kaynaklanır. I. Ahmed sipahilerin hem ulufe hem de cizye defterleri nedeniyle huzursuzluğa sebep olduklarını duyunca ağalarını çağırarak tepki göstermiş ve aralarından sağ garipler ağası Yusuf Ağa, “padişâhım harem-i hümayunda neşv ü nemâ bulub, ni‘met-i firâvân-ı pâdişâhî ile perverde olan kulların bunun gibi fi‘le mübâşeret itmemiştir” diyerek iç oğlanı asıllı sipahileri temize çıkarmaya çabalamıştır.³⁸

Zümreye olan aidiyetlerini ilkeler, adetler, müşterek gaye ve çıkar duygusuyla kazanan iç oğlanları bu süreçte benliklerini bir tarafa bırakarak hareket etmeye çalışmışlardır. Bütünü oluşturduklarına inandıklarından dolayı, ortak hareket etmelerinin gerekliliğini kavrayan oğlanlar arasında güven duygusunun ve dayanışmanın artışı aidiyetin güçlenmesine hizmet etmiştir.³⁹ Saraydan ayrıldıktan sonra saraydaki diğer oğlanlarla bağlantılarını koruyan bu kişiler, saray merkezli bilgi ağının parçası olmayı sürdürmüşlerdir. Ancak dış dünyadan yalıtılmış bir grup olarak hizmet etmesi gereken iç oğlanlarının taşrayla yakın ilişki kurması hiçbir dönem hoş karşılanmamıştır.⁴⁰ Buna rağmen ilişkilerini sürdüren oğlanlar, At Meydanı Vak’ası’nda olduğu gibi bir amaç uğruna tepki gösterebilmekte ve yoldaşlarıyla birlikte hareket edebilmekteydiler.⁴¹

Resen yahut türlü faktörlerle iç oğlanı zümresine alınan bir kişi ortak duygu, inanç, çıkar, uzun süreli yaşam ve değerler ile kolektif bir bilinç edinmiştir. Bunun bir sonucu olarak yüksek aidiyet duygusu kazanan iç oğlanları, kuşaklar boyunca yaşayacaklarına inandıkları bir yoldaşlık fikrine sahip olmuşlardır. Kendilerinden olmayan her zümreye öteki gözüyle bakan, ayrıcalığını

36 Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *age*, s. 274-275.

37 Batuhan İsmail Kıran, 2018, *agt*, s. 74-75, 82-85.

38 Mustafa Sâfî, *Zübdetü’t-Tevârîh*, C. 2, Haz: İbrahim Hakkı Çuhadar, TTK, Ankara 2003, s. 44-45; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. 2, TTK, Ankara 1984, s. 190-191.

39 Duygu Alptekin’in ifadeleri iç oğlanlarına uyarlanmıştır. Bkz. Duygu Alptekin, *agt*, s. 15.

40 Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *age*, s. 274-275.

41 Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)*, Haz: Nevzat Kaya, TTK, Ankara 2003, s. 16-17; Kâtib Çelebi, *Fezleke –Tahlil ve Metin-*, 1, 2, 3, Haz: Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 1044; Abdurrahman Abdi Paşa, 2008, *age*, s. 12-13.

ve fikirlerini saraydaki geçmişinden yani ortak bilincinden kazanan oğlanlar için biz duygusu her daim ön plana çıkarılmıştır. Grup bilinci ve ait olma hissinin kuvvetle hissedildiği bu zümre, uzun yıllar padişahın hizmet teşkilatı olarak sarayda varlığını korumuştur.

SONUÇ

Osmanlı saraylarında görev almış olan iç oğlanları padişahın iç halkını oluşturan üç zümreden biriydi. Odaların hiyerarşisi ve heterojen nefer yapısıyla uzun yıllar ilgiyi çekmiş olan oğlanlar, erken dönemlerden itibaren zümre bilinciyle hareket etmişlerdir. Ortak bir gaye, geçmiş, ilke ve kurallarla şekillenen bu bilinç, hayat boyu yaşayacak olan biz duygusunun oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Dilin sembolik sistem oluşu, semboller üzerinden anlam aktardığı varsayımından hareketle bu zümrenin yoldaşlık ve kardeşlik mefhumlarını kullanıyor olması oğlanlar arasındaki kolektif bir bilincin olduğunu yansıtmaktadır. Oğlanlar arasında bu kavramlarla dışa vurulan aidiyet, sadece sarayda değil saray dışındaki hayatlarında da devam etmiştir. Bilhassa XVIII. yüzyıl başlarına kadar iç oğlanlarının çoğunluğu oluşturduğu kapıkulu sipahileri arasında korunan ait olma hissi bir gruplaşmaya ve doğal olarak ötekileştirmeye neden olmuştur. Uzun süreli saray yaşamı ve ortak bir geçmişin biçimlendirdiği bu olgu, iç oğlanı kimliği taşıyan bireylerde hayat boyunca yaşatılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv kaynakları

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA.) Defter Kataloğu (d.). numara (nr.) 34, 1059, 2013, 10457/70.

TSMA. Evrak kataloğu (E.). nr. 304/74, 450/32, 754/75.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Hatt-ı Hümayûn (HAT.) nr. 1654/23, 1654/24, 1654/26.

Yazma eserler

ABDULLAH B. İBRAHİM ÜSKÜDARÎ, **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Revan Nüshası, nr. 1123.

Fetih Suresi, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 511.

Kur'an-ı Kerim, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 315.

ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA, **Vekâyi'-nâme-i Abdi Paşa**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 915.

Hüküm-nâme Mecmuası, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 888.

ÖMER B. EL-HEREVÎ NECMEDDİN, **El- Hârûniyye**, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, nr. 1094.

Kitaplar, makaleler, tezler ve ansiklopedi maddeleri

ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA, **Vekâyi'-nâme [Osmanlı Târîhi (1648-1682)]-Tahlil ve Metin Tenkidi-**, Haz: Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008.

AKKUTAY, Ülker, **Enderûn Mektebi**, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1984.

ALPTEKİN, Duygu, **Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011.

ANONİM, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, Haz: F. Giese, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

BAYKAL, İsmail Hakkı, **Enderun Mektebi Tarihi**, Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.

BİLGİN, Nuri, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir 1994.

....., **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İzmir 2007.

BOBOVİUS, Albertus, **Saray-ı Enderun- Topkapı Sarayı'nda Yaşam-**, Çev: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

ENDERUNLU ABDÜLLATİF, **Âyine-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderun-ı Hümayûn]**, Haz: Ahmet Köç, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013.

FINDLEY, Carter V., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922**, Çev: E. Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, **Mevâ'idü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecâlis**, Haz: Mehmet Şeker, TTK, Ankara 1997.

GÜNGÖR, Tahir, **Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

İNALCIK, Halil, **Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302- 1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Enderun", **DİA**, C. 11, TDV, İstanbul 1995, s. 185-187.

KARA ÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, **Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)**, Haz: Nevzat Kaya, TTK, Ankara 2003.

KÂTİB ÇELEBİ, **Fezleke –Tahlil ve Metin-** 1, 2, 3, Haz: Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

2007.

KESKİN, Muhammet, **Enderun Saray Okulunda Has Oda Teşkilatının Önemi, Uygulanan Eğitim Yönetimi ve Stratejileri**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

KIRAN, Batuhan İsmail, **Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koşusu**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2014.

....., **Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2018.

KÖMÜR, Erol, **Osmanlı Devleti Enderun Mektebinde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

LOWRY, Heath W., **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, Çev: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

MEHMED HALİFE, **Tarih-i Gülmanî**, Haz: Ertuğrul Oral, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

MUSTAFA SÂFÎ, **Zübdetü't-Tevârîh**, C. 2, Haz: İbrahim Hakkı Çuhadar, TTK, Ankara 2003.

OĞUZ, Murat, **Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “İç Oğlanı”, **DİA**, C. 21, TDV, İstanbul 2000, s. 449-450.

TAYYÂR-ZÂDE ATÂ, **Osmanlı Saray Tarihi -Tarih-i Enderûn-**, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

TAVERNİER, Jean Baptiste, **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları**, C. 2, TTK, Ankara 1984.

....., **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara 2014.

ÜSKÜDARÎ ABDULLAH EFENDÎ, **Vâkı'ât-ı Rûz-merre**, C. 1, Haz: Muzaffer Doğan, TÜBA, Ankara 2017.

WİTHERS, Robert, **Büyük Efendi'nin Sarayı**, Çev: Cahit Kayra, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.